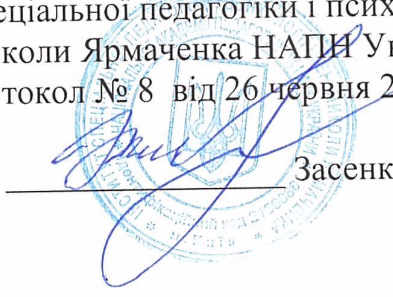

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

рішенням Вченої ради
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
Протокол № 8 від 26 червня 2025 р.

Засенко В.В.

**ПРОГРАМА
ДОДАТКОВОГО ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПІРАНТУРИ
«ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА»**

Спеціальність: А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями)

Галузь знань: А Освіта

ЗМІСТ

Вступ	3
Пояснювальна записка	5
Процедура і форма проведення іспиту	6
Зміст програми вступного іспиту	9
Орієнтовні питання для підготовки до вступного випробування	14
Критерії оцінювання	16
Рекомендована література	17

ВСТУП

Вступний іспит з педагогіки проводиться додатково для осіб, які не мають педагогічної освіти, та спрямований на перевірку володіння вступником базовими педагогічними категоріями, розуміння специфіки педагогіки як науки, знання сучасних тенденцій та перспектив розвитку національної освіти, основ теорії навчання та виховання, володіння сучасними педагогічними технологіями та методами науково-педагогічних досліджень.

Програма складена для кандидатів у здобувачі ступеня доктора філософії за спеціальністю А 6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) галузі знань А Освіта, які вступають на навчання за освітньо-науковою програмою «Спеціальна освіта» до Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Вступ до аспірантури здійснюється на конкурсній основі відповідно до Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>, Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2025 році <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-25#Text>, Правил прийому на навчання до Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, затверджених вченою радою.

Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) визначено, що особам, які вступають до закладу для підготовки в аспірантурі із спеціальності, віднесеної до іншої галузі знань (спеціальності), ніж та, яка зазначена в їх дипломі магістра (спеціаліста), можуть бути призначені додаткові вступні випробування.

Розробники програми:

голова предметної комісії:

Литовченко С.В, д.пед.н., проф., завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

члени предметної комісії:

Ярмола Н.А., к.пед.н., ст. дослідник, заступника директора з наукової роботи;

Блеч Г.О., к.пед.н., ст.наук.сп., старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Предмет навчальної дисципліни: закономірності, концепції та перспективи розвитку педагогіки як науки і навчальної дисципліни; тенденції та перспективи розвитку освіти в Україні та зарубіжжі; особливості пізнавальних процесів, шляхів забезпечення успішного навчання і розвитку особистості в педагогічному процесі; нормативні та законодавчі документи про освіту.

Здобувач освіти, який вступає на навчання до аспірантури за спеціальністю А 6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями), *повинен знати:* історію розвитку педагогіки, структуру та функції навчальної дисципліни, бути ознайомленим із сучасними педагогічними концепціями, підходами та поглядами українських і зарубіжних вчених на проблеми освіти та виховання.

Здобувач *повинен вміти:* послідовно і системно розвивати вміння аналізувати вплив історичних, культурних, філософських, психологічних, економічних, соціальних чинників і підходів на специфіку функціонування освіти в різних країнах світу; вільно оперувати педагогічними знаннями, використовувати досвід сучасного викладання педагогіки та інших дисциплін; визначати завдання педагогічної науки відповідно до замовлення суспільства у сфері освіти; застосовувати теоретичні й емпіричні методи педагогічного дослідження; враховувати особливості розвитку спеціальної освіти, інклюзивного навчання; правильно обирати та застосовувати методи та методики науково-педагогічних досліджень.

Програма вступного іспиту передбачає визначення базових компетентностей за програмами магістерської підготовки фахівців за педагогічними спеціальностями (галузь знань А Освіта), що сприяє якісному відбору претендентів на навчання за освітньо-науковою програмою «Спеціальна педагогіка».

ПРОЦЕДУРА І ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ ІСПИТУ

Організація і проведення вступного іспиту з загальної педагогіки для вступу на навчання для здобуття ступеня доктора філософії в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України в 2025 році здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту», Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>, Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2025 році <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-25#Text>, Правил прийому на навчання до Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, затверджених вченою радою.

На вступних іспитах повинна бути забезпечена спокійна і доброзичлива атмосфера, а вступникам надана можливість самостійно, найбільш повно виявити рівень своїх знань і вмінь. Сторонні особи, без дозволу голови Приймальної комісії, до приміщень, в яких проводяться вступні іспити, не допускаються.

Іспит проводиться в усній формі не менше ніж двома членами комісії з кожним вступником, яких призначає голова предметної комісії згідно з розкладом у день іспиту. Під час іспиту члени відповідної предметної комісії відмічають правильність відповідей в аркуші усної відповіді, який по закінченні іспиту підписується вступником та членами відповідної комісії.

Інформація про результати іспиту оголошується вступникові в день його проведення.

Бланки аркушів усної відповіді, а також титульні аркуші зі штампом Приймальної комісії зберігаються у відповідального секретаря Приймальної комісії Інституту, який видає їх голові екзаменаційної комісії в необхідній кількості безпосередньо перед початком іспиту.

Під час проведення вступних іспитів не допускається користування електронними приладами, підручниками, навчальними посібниками та іншими матеріалами, якщо це не передбачено рішенням Приймальної комісії. У разі використання вступником під час вступного випробування сторонніх джерел інформації (у тому числі підказки), він відсторонюється від участі у випробуваннях, про що складається акт.

Вступники, які не з'явилися на вступні іспити без поважних причин у зазначений за розкладом час, до участі в подальших іспитах і конкурсі не допускаються. За наявності поважних причин, підтверджених документально, вступники допускаються до складання пропущених вступних іспитів з дозволу Приймальної комісії в межах встановлених строків і розкладу проведення вступних іспитів.

Голова предметної комісії здійснює керівництво і контроль за роботою членів відповідної комісії та засвідчує своїм підписом правильність виставленої оцінки.

Випадки наступної зміни виставлених у відомостях членами предметної комісії оцінок (за результатами додаткової перевірки головою відповідної комісії або за висновками апеляційної комісії) засвідчуються підписом голови відповідної комісії, письмовим поясненням члена комісії та затверджуються рішенням Приймальної комісії.

За результатами складання кожного іспиту членами відповідної комісії заповнюються та підписуються екзаменаційні відомості, що передаються головою предметної комісії відповідальному секретареві Приймальної комісії для подальшого підрахунку балів та зберігання.

Перескладання вступних іспитів не допускається. Вступники, знання яких було оцінено нижче, ніж визначена Приймальною комісією та Правилами прийому кількість балів, необхідна для допуску до участі в конкурсі або зарахування на навчання поза конкурсом, до подальшого складання вступних іспитів та участі в конкурсі не допускаються.

Апеляція вступника щодо екзаменаційної оцінки (кількості балів), отриманої на вступному іспиті, повинна подаватися особисто вступником не пізніше наступного робочого дня після оголошення екзаменаційної оцінки.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ ВСТУПНОГО ІСПИТУ

Тема 1. Педагогіка як наука і навчальний предмет, її розвиток

Педагогіка як наука про виховання, навчання, розвиток та соціалізацію особистості. Предмет, основні категорії педагогіки. Методологія педагогіки. Структура педагогіки. Зв'язок її з іншими науками. Завдання педагогіки на сучасному етапі розвитку суспільства. Наукові дослідження у педагогіці. Основні елементи педагогічного дослідження. Методи науково-педагогічного дослідження.

Тема 2. Особистість як предмет виховання та умови її розвитку

Особистість та умови її розвитку. Індивід і індивідуальність. Роль свідомості та самосвідомості у розвитку особистості. Підструктури особистості як особистісні якості людини: мотивування, цілепокладання, орієнтування, самоактуалізація, самореалізація, самоконтроль, самооцінка. Внутрішні та зовнішні фактори розвитку особистості. Середовище розвитку особистості. Соціалізація і становлення особистості. Фактори соціалізації. Роль виховання у розвитку людини і формуванні її особистості.

Тема 3. Історія розвитку освіти й педагогічної думки в Україні

Українська народна педагогіка – джерело наукової педагогіки. Виховання, школа та педагогічна думка Київської Русі (IX - перша пол. XIII ст.). Освіта в давній Україні-Русі. Розвиток освіти та педагогічної думки у XII - XVI ст. Становлення та розвиток національної системи виховання, педагогіки в епоху українського Відродження (XVI - перша пол. XVIII ст.). Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні у ХУІІ столітті. Київська колегія. Києво-Могилянська академія. Львівський університет. Формування системи спеціальної освіти у XVIII-XX ст. Видатні діячі освіти і науки.

Тема 4. Методологічні засади процесу навчання та його організація у сучасних закладах освіти. Форми організації навчання

Поняття дидактики. Основні категорії дидактики. Дидактика та методика викладання окремих предметів. Методологія процесу навчання. Основні функції навчання: освітня, виховна, розвивальна. Шляхи їх реалізації. Основні компоненти процесу навчання: цільовий, мотиваційно-стимулювальний, змістовний, операційно-дієвий, контрольно-регулювальний, оцінно-результуючий.

Характеристика учіння як діяльності. Порівняльна ефективність учіння при деяких варіантах його складу і структури. Характеристика основних ланок навчального процесу. Психолого-педагогічні закономірності оволодіння знаннями, вміннями, навичками. Співвідношення теорії і практики у процесі навчання.

Психолого-педагогічні основи навчально-пізнавальної діяльності учнів. Стимулювання, організація зворотного зв'язку (контроль, аналіз результатів навчання та розвитку учнів). Структура процесу засвоєння знань: сприйняття, осмислення, розуміння, узагальнення, закріплення, використання на практиці. Зміст та мета освіти в сучасній школі. Тенденції розвитку і вдосконалення змісту освіти.

Поняття форми організації навчання. Класно-урочна система навчання. Лекційно-семінарська система навчання. Модульно-розвивальна система навчання. Позаурочні форми навчання. Актуальні проблеми дидактики на сучасному етапі.

Тема 5. Методи організації навчання та їх розвиток у дидактиці

Поняття методів навчання. Принципи класифікації методів навчання. Характеристика методів навчання на основі зовнішніх форм їх прояву. Характеристика методів навчання на основі їх внутрішньої логічної сторони. Характеристика методів навчання на основі внутрішнього логічного шляху засвоєння знань учнями. Критерії вибору методів навчання.

Тема 6. Зміст освіти

Поняття змісту освіти та його основні значення. Співвідношення науки і навчального предмета у змісті навчання. Психолого-педагогічні умови інтенсифікації навчання на сучасному етапі розвитку вищої освіти. Навчальна програма і навчальний план як схематичні проекти змісту освіти. Міжпредметна координація у процесі навчання. Інтеграційний підхід як умова міжпредметної координації.

Умови оптимізації побудови навчальних планів і програм. Типові й робочі програми, структурна схема їх написання. Зміст навчального предмета.

Тема 7. Контроль та оцінювання знань у процесі навчання

Контроль, перевірка та оцінка знань учнів. Значення, функції та об'єкт контролю. Види контролю знань. Методи контролю. Проблеми оцінки знань учнів. Перспективи тестової перевірки знань учнів.

Тема 8. Виховання як педагогічне явище. Основні напрями та технології виховання

Основні положення та сутність процесу виховання. Закономірності та принципи виховання. Форми, методи, прийоми та засоби виховання.

Організаційні форми виховної роботи. Спільна виховна робота школи, сім'ї та громадськості. Поняття «технологія виховання». Поняття розвитку та формування особистості. Виховання як провідний фактор формування та розвитку особистості. Роль спадковості й середовища в формуванні та розвитку особистості. Рушійні сили та закономірності розвитку особистості. Роль діяльності, активності та спілкування у розвитку та формуванні особистості. Вікові етапи розвитку особистості.

Особистість педагога як найважливіший суб'єкт-суб'єктний чинник навчально-виховного процесу.

Тема 9. Структура системи освіти в Україні

Поняття про систему освіти. Порівняльний аналіз освітніх систем. Реформування системи загальної та вищої освіти в Україні. Шляхи інтеграції системи освіти України у світову освітню систему. Болонський процес.

Напрями реалізації багатоступеневої освіти в Україні. Державні стандарти освіти в Україні. Структура загальноосвітньої, середньої й професійної школи в Україні.

Тема 10. Управління навчальними закладами

Принципи управління освітою. Органи освіти: їх функції та структура. Керівництво навчально-виховною роботою загальноосвітньої школи та вищого навчального закладу. Планування роботи школи та вищого навчального закладу. Основні форми методичної роботи у школі та у вищому навчальному закладі. Особливості внутрішнього шкільного контролю.

Загальна характеристика основних типів навчальних закладів. Сутність понять «управління», «керівництво», «менеджмент» в освіті. Структура управління школою. Функціональні обов'язки керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Методична робота в школі.

Нормативно-правове забезпечення освіти.

ЗАПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Предмет і завдання педагогіки. Основні категорії педагогіки.
2. Фактори, що впливають на розвиток особистості. Рушійні сили і закономірність розвитку особистості.
3. Наукові знання як основа наукового світогляду і ставлення особистості до оточуючої дійсності.
4. Закономірності та принципи навчання.
5. Цілісний педагогічний процес, його структура та характеристика.
6. Характеристика сучасного освітнього середовища (фізичне просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання).
7. Поняття про процес навчання. Двосторонній характер, рушійні сили навчального процесу.
8. Характеристика основних засобів навчання.
9. Урок – основна форма організації навчального процесу. Вимоги до сучасного уроку.
10. Типи уроків і їх характеристика.
11. Характеристика методів контролю і самоконтролю в навчанні.
12. Практикуми і семінари, їх місце в загальній системі навчальної роботи.
13. Форми здобуття освіти (дистанційна, змішана; здобуття освіти в інституціях, екстернатна і сімейна (домашня) форми індивідуальної освіти, педагогічний патронат).
14. Особистісно-орієнтована модель освіти.
15. Характеристика методів організації навчально-пізнавальної діяльності.
16. Диференційований підхід у навчанні. Врахування індивідуальних особливостей учнів.

17. Характеристика основних форм методичної роботи в школі.
Самоосвіта і виховання вчителя.

18. Поняття про педагогічний досвід. Форми і методи узагальнення і впровадження передового досвіду в практику.

19. Виховання як процес цілеспрямованого формування особистості.
Рушійні сили виховного процесу.

20. Виховання та його роль у всебічному розвитку особистості.

21. Характеристика принципів виховання, їх єдність, взаємозв'язок.

22. Загальне поняття про методи виховання.

23. Методи виховання. Умови ефективного застосування методів виховання.

24. Завдання, зміст і методи естетичного виховання.

25. Сутність поняття «виховання на цінностях».

26. Завдання, шляхи і засоби морального виховання учнів.

27. Сутність поняття «педагогіка партнерства».

28. Зміст і форми позакласної та позашкільної роботи.

29. Проблема булінгу у школі, методи профілактики.

30. Ключові компетентності Нової української школи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Відповіді вступника оцінюються окремо по кожному із запитань білету. За відповідь на одне з запитань білету вступник може отримати максимально – 4 бали.

Бали	Критерії оцінювання відповіді на запитання
4	Вступник дав правильну і вичерпну відповідь на запитання, продемонстрував вільне володіння понятійно-термінологічним апаратом зі спеціальної психології, виявив широку обізнаність із літературними джерелами з проблем спеціальної психології, показав уміння аргументувати власну позицію щодо шляхів вирішення проблем спеціальної психології
3	Вступник дав правильну і вичерпну відповідь на запитання, продемонстрував володіння понятійно-термінологічним апаратом зі спеціальної психології, виявив обізнаність із літературними джерелами щодо окремого кола проблем спеціальної психології (зокрема лише окремих груп дітей з особливими потребами), продемонстрував уміння аргументувати власну позицію
2	Вступник дав правильну відповідь на запитання, однак допустив помилки у використанні понятійно-термінологічного апарату зі спеціальної психології, продемонстрував поверхову обізнаність з літературними джерелами щодо окремих проблем спеціальної психології
1	Вступник дав правильну, однак невичерпну відповідь на запитання, допустив значимі помилки при її аргументуванні та використанні понятійно-термінологічного апарату спеціальної психології, виявив недостатню обізнаність із літературними джерелами з проблем спеціальної психології
0	Вступник не дав відповіді на запитання

Максимальна кількість балів за відповіді на усі три запитання білету становить – 12 балів.

12-бальна шкала	Національна шкала
10-12	Відмінно
7-9	Добре
6	Задовільно
0-5	Незадовільно

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко, В.П. (2001). Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть. *Вища освіта України*, 1, 11-17.
2. Артемова, Л.В. (2006). *Історія педагогіки України: підручник*. Київ: Либідь.
3. Бех, І. Д. (2006). *Виховання особистості: сходження до духовності*. Київ : Либідь.
4. Бех, І. Д. (2003). *Виховання особистості: У 2 кн. - Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади*. Київ : Либідь.
5. Бондар, В.І. (2005). *Дидактика*. Київ: Либідь.
8. Вишневський, О.І. (2003). *Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для майбутніх аспірантів вищих навч. закл.* Дрогобич: Коло.
9. Волкова, Н. (2001). *Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Видавничий центр «Академія».
10. Гончаренко, С.У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ : Либідь.
11. Гриньова, М., Коберник, О., Малаканова, Л., & Сорокіна, Г. (2015). *Основи сучасного виховання: навчальний посібник*. Полтава: ПП «Астроя».
12. Грушевський, М.С. (1991). *Про українську мову і українську школу* /М.С. Грушевський. Київ: Веселка.
13. Додонова, Р.О. (2019). *Філософія, логіка, філософія освіти: кредитно-модульний курс*. Київ: Центр навчальної літератури.
14. Д'юї, Джон. (2003). *Досвід і освіта*; М. Василечко (перекл. з англ.). Львів : Кальварія, 2003.
15. Євтух, В.Б., Марушкевич, А.А., Дем'яненко, Н.М., & Черпак, В.В. (2004). *Вступ до етнопедагогіки: навчальний посібник*. Київ : ВПЦ «Київський університет».

16. Єршова, Л.М. (2015). *Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок XX століття)* Київський. Одеський, Харківський округи: монографія. Житомир: Євенок.

17. Зайченко, І.В. (2006). *Педагогіка* : навч. посібник. К.: б.в.

18. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 76-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014, № 37-38.

19. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року № 26-28-III. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2001. № 49.

20. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року № 651-XIV. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1999. № 28.

21. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-XII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1991. № 34.

22. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 року № 1841-III. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2000. № 46.

23. Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1998. № 32.

24. Задорожна-Княгницька, Л.В. (2020). *Історія педагогіки: навчальний посібник*. Київ: ОлдіПлюс.

25. Згуровський, М.З. (2006). *Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України*. Київ : НТУУ «КПІ».

26. Качуровський, М.О. (2010). *Філософія освіти: навчально-методичний посібник*. Суми: СНАУ.

29. *Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015). Освіта України.*

30. Колупасва А.А., Таранченко О.М. (2023). Інклюзивна освіта: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2023. 232 с.
<https://ispukr.org.ua/?p=11563>

31. Кремень, В. Г. (2005). *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. Київ: Грамота.
32. Кремень, В.Г. ред. (2005). *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер
33. Кузьминський, А.І., & Омеляненко, В.Л. (2007). *Педагогіка: підручник*. Київ: Знання.
34. Кучер, Т.Н., Насонов, Л.І., & Дейнека, В.В. (2015). *Філософія освіти: навчальний посібник*. Харків: ХНМУ.
35. Левківський, М. (2011). *Історія педагогіки: навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури.
36. Левківський, М., & Пашенко, Д. (2020). *Історія педагогіки: підручник*. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 380 с.
37. Лозова, В.І., & Троцько, Г.В. (2002). *Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник / В. І. Лозова*. Харків.
38. Лях, Г.Р. (2011). *Лекції з історії педагогіки України (XIX – початок ХХ сторіччя)*. Слов'янськ: СДПУ.
39. Марушкевич, А.А. (2005). *Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини Івана Огієнка: навчальний посібник з педагогіки (цикл лекцій)*. Київ: Вид. «АСМІ».
40. Мельничук, О.С. (2000). *Історія педагогіки України: навчальний посібник*. Видання 2-е, доп. і переробл. Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД».
41. Микитюк, О.М. (2001). *Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект)*. Харків : Харківський пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди.
42. Мойсеюк, Н.Є. (2001). *Педагогіка: навчальний посібник*. 3-є видання, доповнене.
43. Мосіяшенко, В.А. (2005). *Історія педагогіки України в особах: навчальний посібник для вищих педагогічних навчальних закладів*. Суми: Університетська книга.
44. Опачко, М.В. (2016). *Філософія сучасної освіти*. Ужгород: УжНУ.

45. Пехота, О., Кіктенко, А. & Любарська, М. (2003). *Освітні технології: навч.-метод. посіб.* Київ: А.С.К.
46. Прокопенко, І.Ф., & Євдокимов, В.І. (2005). *Педагогічні технології: навч. посіб.* Прокопенко. Харків: Колегіум
47. Прохоренко, Л. (2024). Інклюзивність та безбар'єрність в освіті осіб з особливими освітніми потребами в умовах війни: експериментальне дослідження. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 116(4), 193-210. <https://doi.org/10.33189/ectu.v11i4.205>
48. Радул, О. (2005). *Історія педагогіки України X-XVII століть: персоналії*. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи».
49. Ярмаченко, М.Д. (ред.) (1991). *Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.)* : нариси. Київ: Рад. школа.
50. Сковорода Григорій. Твори : у 2 т. К. : Обереги, 1994. Т. 1, 2.
51. Сухомлинська, О. (2007). *Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір. Шлях освіти*, 2, 42–48.
52. Тхоржевська, Т.Д. (2008). *Православне виховання в історії педагогіки України: монографія*. Київ: Фенікс.
53. Сухомлинська, О.В. (ред.). (2005). *Українська педагогіка в персоналіях*. В 2-х кн. Кн. 2. Київ: Либідь.
54. Ушинський, К.Д. (1954). *Твори в 6 т. Т.1.* К. : Радянська школа.
55. Кремень, В. (2008). *Феномен інновації: освіта, суспільство, культура*. Київ: Педагогічна думка.
56. Фіцула, М.М. (2009). *Педагогіка: навчальний посібник*. Фіцула, М. Київ: Академвидав.
57. Ягупов, В.В. (2002). *Педагогіка: навч. посіб.* Київ: Либідь.